

Kazuistika pod zorným úhlem hippokratovské medicíny

PhDr. Mgr. Přemysl B. Hanák, O.Præm., doc. PhDr. Kateřina Ivanová, Ph.D.

Ústav sociálního lékařství a veřejného zdravotnictví LF UP v Olomouci

Hippokratés byl ve své době špičkový vědec i praktik, lékař i filozof. V principech své Přísahy na dlouhá staletí ustanovil pro lékaře hlavní zdroj etické profesní síly. Cílem článku je ukázat etický kontextuální rámec Hippokratovy výuky s důrazem na kazuistiku jako výukovou metodu. Hippokratův kazuistický přístup doporučoval respektovat jedinečnost a detailnost každého případu, a to zvláště v situacích, kdy pacient z důvodu svého stavu či věku nemůže přispět k terapii svým výkladem situace. Případová studie představuje ideální nástroj pro vytváření nejen etické teorie, která není tvořena uměle bez kontaktu s popisovanými fenomény, ale naopak je pevně zakotvena v sebraných datech. Hippokratův algoritmus léčby poukazuje na to, že každá nemoc má svůj přirozený průběh, v němž je lékař na základě předchozích pozorování nástrojem pozitivního zvratu.

Klíčová slova: kazuistika, Hippokratova přísaha, vzdělání, hodnoty, etické principy.

Case study from the perspective of Hippocratic medicine

Hippocrates was a brilliant scientist and practitioner, physician and philosopher in his day. In the principles of his Oath, he established the main source of ethical professional strength for physicians for centuries ahead. The aim of the article is to present the ethical contextual framework of Hippocratic teaching, with an emphasis on the case study as a teaching method. The Hippocratic casuistic approach advised to respect the unique and detailed nature of each case, particularly in situations when the patient, due to his condition or age, could not contribute to treatment with his interpretation of the situation. A case study represents an ideal tool for developing not only an ethical theory that is not created artificially without contact with the phenomena described, but is also firmly anchored in the data collected. The Hippocratic treatment algorithm points out that each disease has its natural course wherein the physician is a tool for implementing a positive reversal based on previous observations.

Key words: case study, Hippocratic Oath, education, values, ethical principles.

Úvod

Lékaři již v antice patřili k třídě ušlechtilých a vážených průvodců a ochránců zdraví, kteří se stali součástí rodinného krbu a byli vpravdě nepostradatelní. Všeobecné i praktické lékařské vzdělání se snoubilo s etikou autority a žitého vzoru svého mistra, manifestovaného intenzivním sociálním kontaktem s dalšími zájemci o posvátné řemeslo, jehož přesah byl garantován tradicí i zvláštními vzájemnými vazbami. Z této tradice vychází i Otec západní medicíny – Hippokratés (1). Ve své době špičkový vědec i praktik, rovnocenný lékař i filozof. V principech

své Přísahy na dlouhá staletí se stal hlavním zdrojem etické profesní síly, postupně odkládaným do historie a pozapomnění. Nicméně i pro současnost se jeví mnoha nejen medicínským odborníkům jeho dílo jako pozoruhodný artefakt, s obtížně napodobitelnými a v podstatě nenahraditelnými fundamentálními principy lékařské profese (2).

Kazuistika jako součást hippokratovského vzdělávání

Hippokratés přikládá vzdělání a výchově svých následovníků obrovský význam. Ti ho

provázejí v běžném životě, při studiu i v procesu terapie a analýze jednotlivých případů. V praktickém životě reflektují příklad lidského vystupování, ve studiu akademickou odbornost a v klinickém procesu praxi a účinnost léčby. Stačí vzít do rukou text jeho Přísahy a okamžitě na nás dýchne jím budovaný antický ideál vzdělávání v posvátném oboru: „Toho, kdo mě vyučil tomuto umění, budu považovat za rovného svým rodičům a budu s ním sdílet život, a ocit-li by se v nouzi, budu mu ku pomoci: jeho syny budu mít za rovné svým bratrům a budou-li chtít, naučím je tomuto umění bez nároku na mzdu a bez písemného

ujednání“ (1). Zájem a ochota vstoupit do sboru mediků suverénně překrývá sociální rozdíly, nepřízně osudu, dokonce i rodinné vazby, a vytváří nové, pevné společenství, které vyučuje a uvádí jedince do lidské i profesní dospělosti. Je nutné do něj investovat veškerý zájem a síly, neboť bude pomáhat vyučovanému, ale i vyučujícímu žít naplněný a vysoce ceněný život. Takový zápal pro umění určitého vědeckého oboru a poslání, který má sám o sobě vytvořit sociální vazby ekvivalentní rodině a posvěcený slavnostním slibem je v profesní etice výjimečný a pro Kóskou lékařskou školu signifikantní (3). Absolutní vrchol pyramidy hodnocení různých povolání, který zaujímá i dnes lékařské umění, vždy pramenilo z kvalitních základů, mezi nimiž Hippokratés zaujímá se svou Přísahou významné místo.

Hippokratés vytváří filozofickou školu, která teoretickými základy manifestuje rovnocennou symbiózu s praktickou lékařskou profesí. Vědomosti, zručnost a správná motivace potom vytváří charakteristické minimum pro stabilitu, symbolický třetí pilíř profesní pevnosti. Vzdáleným a stále inspirativním archetypem praktického filozofického i fyzického prostoru pro medicínské vzdělávání byly Hippokratovy asklépiony, jakési předobrazy fakultních nemocnic. Nemocný, se kterým lékař tráví hodně času, vnímá jeho jedinečnou osobnost – to je lidská úroveň asklépionu. Vedoucí lékař učí na stejném místě své studenty – to je úroveň akademická. A v harmonickém prostředí dochází k samotné celostní léčbě – to je úroveň praktická, klinická.

Mistr, který je nejvyšším garantem léčby i výuky si dává nesmírně záležet na znovunastolení celkové harmonie nemocného, vybírá fyzický habitus a jeho celkovou kompozici, která k tomu má ponejvíce přispět. Jeho soudobá medicína nesměla být založena na velkých chirurgických zákrocích, ty byly až krajním řešením, svěřeným tehdy dalším nelékařským spolupracovníkům. Vyjadřuje se tím obrovská úcta vůči celkové harmonii lidského života, jejíž je medicína posvátným nástrojem a lékař zasvěcenec a který v posledku jen slouží (4). Hippokratova medicína se neinvazivním způsobem snaží o maximální pochopení vnitřních biologických procesů konkrétního člověka, jejich závislosti na vnějším okolí a rovnováze, s pomocí odborné znalosti přírodních léčivých látek, které i ve srovnání s dnešní dobou jsou fenomenální a hodné rozvoje. Je pozoruhodné, že i dnes, po 2 tisíciletích předpokládáme, že existuje

minimálně 5 000 nových, přírodních, převážně rostlinných léčivých látek, které jsou bezprostředně prakticky využitelné v medicíně, včetně tolik diskutované léčby rakoviny (5). V inspiraci Empedoklem z Akragantu, Hippokratés zasazuje konkrétního jedince do konkrétního prostředí a pokouší se o navození biologické, environmentální a sociální rovnováhy, jež je sjednocujícím prvkem jeho terapie (6). Tímto způsobem už ve své době pojmenovává některé dodnes uznávané důležité determinanty zdraví (7).

Asklépiion má vyjadřovat všechny úrovně této harmonie pro víceméně kteréhokoli člověka. Hippokratés pro svá centra důsledně vybírá taková místa, kde je možné tuto celistvost vytvořit a zakusit. Zde dochází k pečlivému pozorování pacienta, k možnostem jeho terapie a srovnávání s případy jinými, ale i spirituální vyžití, hledání smyslu obtíží, rehabilitace a rekonvalescence. Jedná se o léčbu se silně preventivními účinky, což i současnou reflexí signalizuje citelné úspory budoucích nákladů na zdraví. Je rovněž místem, kde jsou vyučováni studenti a účastní se pozorování jednotlivých případů a léčby. Pacient sám se nesetkává jen s jednou, strohou, náročnější a často bolestivější částí života, ale pokud je to jen trochu možné, vidí i jeho jinou realitu, včetně té přesažné, ať už více spirituální či pragmatické, v tom ponechává Hippokrat volnost. Buduje svá místa uzdravení zároveň jako časově neomezené prostředí pro načerpání sil, tedy maximální možnou míru celkové restaurace adekvátně produktivního života (8).

Pečlivé zkoumání a srovnávání jednotlivých případů, ke kterému nabádá Hippokratés, přetrvává až do dneška jako nenahraditelný způsob zpracování medicínského problému. Zrcadlí se v něm jádro medicínských znalostí a duše medicínského důvtipu (1). Hodnověrnost kazuistické analýzy přímo koresponduje s její podrobností a dynamikou, kauzální vztahy jsou reálné velmi složité, příčiny a podmínky se navzájem prolínají. Kazuistika nezůstává stranou ani v kontextu Evidence-based medicine, jak dokazuje její postavení v pyramidě důkazů, zvláště v moderní formě kazuistiky založené na důkazu (9). Její použití v lékařském edukačním procesu se jeví jako vyrovnávající součást vůči teoretickým či laboratorním poznatkům (10).

Kazuistika tedy představuje intenzivní studium jednoho případu, zkoumá fenomény do

hloubky a v celkovém, originálním kontextu. Dokáže ideálně posloužit jako nástroj edukace praktických dovedností na jedné straně pro studenty a na straně druhé i pro zkušené praktiky. Buď zkoumá jev vyskytující se často, a tím slouží především k edukaci studentům nebo jev vyskytující se vzácně a takto obohacuje praxi. Na vědeckém poli se stává klasickou metodou kvalitativního výzkumu, hojně se vyskytující ve všech oblastech věd o člověku (11). V hippokratovském pojetí vychází z interpretativních paradigmat, se základním cílem porozumět jedinečné situaci nemocného a na základě výsledků vytvoření teorie.

Rovněž v zorném úhlu různých přístupů etické analýzy bývají kazuistiky nejpodrobnější a usilují o detailní výzkum všech relevantních okolností daného případu. Na předem vymezenou událost je aplikována předem vymezená norma, sloužící jako obecné pravidlo a kritérium správnosti. Kazuistika etické normy neverifikuje, nýbrž zkoumá, zda byly v konkrétním případě použity. V tomto smyslu se v současnosti někdy hovoří nejen v etické oblasti o krizi kazuistiky. Zavazuje totiž i na základě vnějších norem, které nemusí být subjektu vlastní, bez verifikace a autentifikace jejich zdroje. Současná lékařská etika je přitom směřována k co nejširší sociální diskuzi, s respektem vůči autonomii všech zúčastněných (12). Sám vědecký pozorovatel totiž nemusí mít nejvyšší míru objektivitu, Hippokratem propagovaný paternalistický medicínský názor pozvolna ustoupil stále více expandujícímu požadavku pseudorovnostářské autonomie lékaře a nemocného.

Etické rozhodnutí, pramenící z pozorování konkrétního případu, funguje jako situační etický soud a reprezentuje spíše principy nepřenositelnosti, jedinečnosti, či dokonce relativnosti. Všeobecně je kazuistika skeptická k přesně neohrazeným pravidlům, právům a obecným teoriím. Etické rozhodování vychází v jejím pojetí z podrobné analýzy jednotlivého případu a srovnání s případy podobnými. Usiluje o specializaci všeobecných principů a brání se jejich zobecňování. Chce tím zabránit tyranii čistě teoretických principů, pokud jsou interpretovány příliš zkostratěle nebo nerespektují zvláštní okolnosti jednotlivých případů. Nalézání podobných východisek v obdobných případech vidí jako eticky i sociálně bezpečnější, než odvozování etických soudů ze všeobecných teorií (13).

Závěr

Pečlivé pozorování nemocného tvořilo vždy podstatný prvek hippokratovské léčby (1). V době absence laboratorních nebo přístrojových vyšetření to bylo klíčem k pevnému uchopení jinak křehkého úspěchu a k pozitivní prognóze. Zvláště v situacích, kdy pacient z důvodu svého stavu či věku nemůže přispět k terapii svým výkladem jeho životní situace, je i dnes kazuistický přístup tím opodstatněnější. V tomto smyslu nás učí pohled hippokratov-

ského lékaře více rozpoznávat detaily, které dnes již modernímu lékaři mohou uniknout. Cíl observace je afirmativní, slouží k potvrzení teorie, nesnáze pramenící z nemožnosti dostatečného vnitřního vyšetření Hippokratés nahrazoval analogií vypořádanou u jiných pacientů nebo v přírodě.

Hippokratův algoritmus léčby poukazuje na to, že každá nemoc má svůj přirozený průběh, prochází fázemi a lékař musí ze znalosti obdobného případu umět zasáhnout ve správný čas.

V něm se pro nemocného kritická fáze *krisis*, proměnění lékařským zásahem na *kairos*, tedy ve vhodný, jedinečný okamžik kýženého pozitivního zvratu. Co nejpřesnější rozpoznání této chvíle pak právě předpokládá znalost minulých stavů, sloužících jako vzory pro usuzování na budoucí průběh nemoci, a to rozlišuje lékaře zkušeného od nezkušeného. Pečlivý kazuistický přístup pomáhá již od dob Hippokratových včasnou a úspěšnou proměnu obávané *krisis* v léčivý *kairos*.

LITERATURA

1. Bartoš H, Fischerová S. Hippokratés, vybrané spisy I. Oikumené, Praha 2013; 606 s.
2. Hanák P, Ivanová K, Potomková J. Hippokrates z Kósu – zakladatel moderní medicíny. *Pediatr. praxi* 2015; 16(3): 201–202.
3. Munzarová M. Zamyšlení nad Hippokratovou přísahou. *Praktický lékař*, 1996; 76(9): 456–457.
4. Davey LM. The oath of Hippocrates: an historical review. *Neurosurgery* 2001; 49(3): 554–566.
5. <https://video.aktualne.cz/dvtv/potencial-rostlin-v-lecbe-rakoviny-je-obrovsky-neumime-toho/r~e37e1a-0a6d4b11e7832f0025900fea04/>. [24-8-2017].
6. Ricken F. Antická filosofie. Nakladatelství Olomouc, Olomouc 1999: 33–34.
7. Ivanová K, Juríčková L, Gladkij I. Medicína a společnost. UP Olomouc, Olomouc 2012.
8. Mihál V. Proč a jak psát kazuistiku? *Pediatr. pro praxi* 2003; 3: 149–151.
9. Potomková J. Kazuistika založená na důkazu „evidence-based case report“. *Pediatr. pro praxi* 2004; 4: 213.
10. Mihál V, Potomková J. A Casuistic Model of Evidence-based Answers to Clinical Questions using Blended Learning: an Overview. MEFANET report 04, Masaryk University, Brno 2011: 19–23.
11. Olecká I, Ivanová K. Případová studie jako výzkumná metoda ve vědách o člověku. Dostupné z: <https://emi.mvso.cz/EMI/2010-02/10%20Olecka/Olecka.pdf>. [30-01-2018].
12. Cruess R, Cruess S. Updating the Hippocratic Oath to include medicine's social contract. *Medical education* 2014; 48: 95–100.
13. Beauchamp T, Childress J. Principles of Biomedical Ethics. Oxford University Press, New York 2013: 398–400.